

«СОЦІАЛЬНЕ» В СОЦІАЛЬНІЙ РОБОТІ ТА «ПУБЛІЧНЕ» Й «ДЕРЖАВНЕ» В ПОЛІТИЦІ: ПРОБЛЕМА РОЗМЕЖУВАННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТЕЙ

У статті розглянуто прикладні аспекти дискусії щодо розмежування сфер приватного, соціального, публічного та державного на прикладі відповідальності за захист сфери приватного від втручання з боку публічного, що традиційно покладається на діяльність соціальних працівників у Великій Британії, а також на основі дискусії в українських політологічних наукових колах щодо того, наскільки «державна політика» є коректним відповідником «public policy» і наскільки публічною може бути державна політика.

Ключові слова: соціальна робота, публічна політика, державна політика.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Сфера завдань і практичної діяльності держави не є чимось остаточно сталим, оскільки доцільність втручання держави в приватну сферу є класичним питанням для розгляду різними політичними силами в ліберальних демократіях Заходу, а для пострадянського простору актуальним залишається питання меж відповідальності держави за добробут населення і його соціальне забезпечення. В обох випадках під питання ставиться потреба громадян у державному апараті, а також у межах та обсягах його діяльності, відповідальності за добробут населення тощо.

У контексті України актуальність питання про межі відповідальності та потреби громадян в ефективних державних програмах останнім часом особливо загострюється. Своєрідною реакцією на неспроможність державних органів виконувати свої функції із забезпечення громадян відповідними послугами, а ще більшою мірою у відповідь на корумпованість державних установ в Україні з'являються так звані «народні підприємства», які реєструються в місцевих територіальних громадах і відмовляються від сплати податків. Такі практики ще більше загострюють питання про функції і відповідальність держави.

Разом з тим слід відмітити, що питання розмежування сфер публічного, приватного, державного протягом багатьох десятиліть розглядалося й опрацьовувалося науковцями з різних країн і в межах різних наукових дисциплін. Мало кому в Україні відомо, що поява й становлення *соціальної роботи* у Великій Британії пов'язані з однією з таких дискусій. Також

сьогодні мало хто звертає увагу на дискусії початку 2000-х років щодо правильності перекладу українською мовою терміна *public policy* – як «публічної» чи як «державної» політики, тобто **проблему в загальному вигляді** можна сформулювати так: відсутність достатньої уваги до наукової дискусії в термінологічному розрізі і недостатня наукова рефлексія з приводу становлення цілих галузей знань як в українському, так і в світовому контексті. Утім, саме ці дискусії проливають світло на проблематику відповідальності держави та державних органів за добробут населення.

Виходячи з цього, **мета** цієї статті є такою: у порівняльному розрізі розглянути проблему розмежування сфер відповідальності держави на прикладі дискусій щодо ролі та місця соціальної роботи у Великій Британії та правильного відтворення українською мовою поняття *public policy*.

Досягнення цієї мети вимагає вирішення таких **завдань**:

1) окреслити основний зміст полеміки щодо ролі соціальної роботи у Великій Британії з висвітленням її філософського підґрунтя;

2) проаналізувати основні моменти дискусії між О. Дем'янчуком та В. Тертичкою щодо правильного відтворення українською мовою терміна *public policy*;

3) виокремити на основі розглянутого матеріалу способи розмежування сфер приватного, державного, публічного.

Виклад основного матеріалу. Британський дослідник соціальної роботи Н. Партон у своїй статті, присвяченій проблемам поєднання теорії та практики в соціальній роботі,

ставить цікаве питання про головні орієнтири цієї галузі [7]. На його думку, у Великій Британії спостерігається специфічна дилема між «менеджеріалізацією» та раціоналізацією процедур і форм соціальної роботи, що відображає її «технічний бік», та «моральними імперативами» соціальної роботи як особливої соціальної практики. Ця дилема, своєю чергою, є наслідком більш глобальної постановки питання про орієнтири соціальної роботи, які Н. Партон пропонує розглядати як протистояння *раціонально-технічного* бачення соціальної роботи та *раціонально-морального*. Зрозуміло, що для українського контексту подібна проблематика і навіть тематизації таких специфічних аспектів соціальної роботи на фоні численних проблем соціальної сфери видаються, можливо, навіть дещо «надуманими», проте деякі аспекти цієї дискусії можуть бути застосовані і до наших умов. Варто мати на увазі, що у Великій Британії, як і в багатьох інших усталених демократіях, соціальна робота, за словами дослідника феномену влади С. Льюкса, «спирається на психіатричне, соціологічне і психоаналітичне знання в надії запобігти драмі поліцейського втручання, замінюючи собою владу закону простягнутою рукою вихователя» [4, с. 144]. На думку Н. Партона, саме «об'єктивне, консенсусне, кумулятивне знання» становить основу технічної раціоналізації соціальної роботи, яка дозволяє їй бути своєрідним *посередником* між, скажімо, сім'єю як сферою приватності та «драмою поліцейського втручання» як прикладом задіяння сфери *державної* відповідальності за соціальний і психологічний добробут сім'ї.

Таким чином, ми бачимо, що в суспільно-політичному контексті Великої Британії *соціальна робота* відіграє роль своєрідного посередника і перебуває на межі сфер *приватного* і *публічного*, у саме британському розумінні *публічного*, яке, як було видно з наведеного прикладу поліцейського втручання, у випадку України ми змогли би назвати *державним*. У своїй статті Н. Партон окреслює саму категорію «соціальне» на основі підходу французького соціального мислителя Ж. Данзело, який відомий застосуванням у своїх соціально-філософських розвідках методологічного апарату М. Фуко. Зокрема, Н. Партон посилається на працю Ж. Данзело, назва якої вже натякає на специфіку його розуміння категорії соціального: «*Винайдення соціального*» [6]. На думку Ж. Данзело, *соціальне* виникає як «проміжне» або навіть як «гібрид» між «приватною

сферою домогосподарств та публічною сферою держави і суспільства» [6]. Згідно з поглядами цього мислителя, функції держави стосовно громадян за часів сучасного індустріального суспільства включали в себе два аспекти: фінансову й матеріальну підтримку бідних родин для того, щоб вони змогли подолати свій «низький моральний стан», та намагання поширити певні «норми життя» через освіту, законодавство тощо. Спираючись на цю тезу, Н. Партон пише, що у випадку Великої Британії соціальна робота саме й виконує подвійну функцію, оскільки вона мусить і піклуватися, і контролювати [7, с. 452].

Отже, можемо зробити такий проміжний підсумок: категорію «соціального» в соціальній роботі у Великій Британії деякі дослідники розуміють як своєрідне пограниччя між *приватною* та *публічною* сферами. Разом з тим, як було вже зауважено вище, проблематичною для українського контексту є в цьому випадку категорія *публічного*, оскільки наведений у цитаті Н. Партона приклад «драми поліцейського втручання» радше відсилає нас до сфери *державного*. Для розгляду цього питання звернімося до полеміки на початку 2000-х років між О. Дем'янчуком та В. Тертичкою щодо коректного передання українською мовою терміна *public policy*.

О. Дем'янчук, який згодом започаткував цілий напрям – політологію державного управління, – у своїй статті 2000 р. порушує питання про не лише перекладацьку проблему передання терміна *public policy* через «державну політику» замість «публічної політики», а й про ідеологічні аспекти такої позиції [2].

В. Тертичка, своєю чергою, в ґрунтовній монографії з аналізу *державної політики* згадує позицію О. Дем'янчука і пише про неї таке: «...з таким трактуванням не можна погодитися, оскільки воно ще більше заплутує і не сприяє утвердженню аналізу державної політики в Україні» [5, с. 38]. У дещо пізнішій публікації О. Дем'янчук згадує про те, що В. Тертичка вважає практично синонімічними поняття *державної* та *публічної* позиції, та, зі свого боку, ретельніше розводить ці два поняття. На його думку, *публічна* політика «означає, що сукупність цілей, цінностей, підходів і дій *легалізується* органами управління суспільним життям і *легітимізується* народом... відповідно до основних принципів демократії, тобто народовладдя», а, натомість, *державна* політика означає, «що рішення стосовно управління суспільним життям

ініціюються, розробляються і здійснюються переважно органами державної влади і, що природно, в інтересах державної влади», а також робить цікаве уточнення про те, що «урядова політика, тобто, конкретні програми і плани, а також організаційна система їх розробки та впровадження за теорією повинна підпорядковуватися публічній політиці» [1, с. 12]. Вочевидь, з цієї позиції державна політика є підпорядкованою публічній політиці, а також за сферою охоплення є вужчою за неї, оскільки, якщо розвивати цю тезу далі, саме публічна сфера формує політичний порядок денний і, якщо грубо спростити, «ставити завдання» перед сферою державною.

Цікаво відмітити, що у своїй монографії з аналізу державної політики В. Тертичка, одразу після критики в бік позиції О. Дем'янчука, пропонує таке: «...Компромiсним варіантом, на нашу думку, можливий варіант суспільна політика, як підкреслення важливості, що ця політика проводиться в суспільстві і для суспільства» [5, с. 38–39]. Як бачимо, «компромiсний варіант» В. Тертички містить у собі категорію суспільного, що вказує на зв'язок сфери політичного з потребами та інтересами соціуму, для потреб якого політика й має розроблятися і впроваджуватися.

Вже минуло понад десять років з часів полеміки щодо «державної» чи «публічної» політики. Станом на сьогодні словосполучення «державна політика» утвердилося як назва наукової дисципліни. Разом з нею також існує і «публічне адміністрування», і варіантів перекладу *public administration* як «державне управління» нині трапляється все менше й менше. Проте можна констатувати, що змістовна дискусія щодо можливостей контролю громадськості за діяльністю органів державної влади сьогодні є дуже гострою, а питання прозорості роботи цих органів порушується все частіше й частіше, що вказує на те, що розмежування сфер публічного та державного в Україні є питанням актуальним.

Отже, спираючись на специфіку визначення категорії «соціального» в соціальній роботі у Великій Британії як своєрідної проміжної ланки між сферами приватного та публічного, а також на основі розмежування, своєю чергою, публічного та державного на прикладі відтворення українською мовою англomовного поняття *public policy*, можна дійти таких висновків: основою розмежування між категоріями: приватного – соціального – публічного – державного є своєрідний ступінь втручання. Як ми

вже бачили на прикладі завдань соціальної роботи у Великій Британії, соціальні працівники мають право на втручання у сферу приватного задля уникнення «драми втручання» до цієї сфери з боку правоохоронних органів. У такий спосіб, хоч би як парадоксально це звучало, соціальна робота як специфічний випадок «сфери соціального» є відповідальною за захист від втручання з боку сфер як «публічного» в британському розумінні, так і сфер «державного» в нашому, українському розумінні завдань діяльності поліції, як було наведено в прикладі Н. Партонна. Якщо йти далі, то відповідальністю сфери публічного є такий ступінь втручання до сфери державного, який би забезпечив прозорість діяльності органів державної влади та контроль за виконанням ними своїх функцій. У цьому контексті слід зауважити, що саме втручання публічного, а не приватного у сферу державного забезпечує демократичність процесу урядування. Як пише український політолог і дослідник неопатримоніалізму Ф. Кирилук, «відділення владних публічних повноважень від приватних прав патримоніального типу, верховної влади (*imperium*) над територією від особистої сфери патримоніального панування (*dominium*) виступає не лише найважливішою особливістю західноєвропейського політичного дискурсу, а й специфічною властивістю політичного розвитку Заходу взагалі» [3, с. 551]. Цікавим з цієї цитати є саме категорія «владних публічних повноважень», які протиставляються «приватним правам патримоніального типу», що, в контексті тематики цієї статті, підтверджує тезу про важливість контролю за сферою державного з боку сфери публічного.

Безумовно, представлений розгляд є лише стислим викладом дуже складної проблематики в її вузьких аспектах, оскільки обсяг статті не дає змоги заглибитися в ретельніший розгляд досліджуваних категорій. **Перспективними для подальших досліджень** можуть бути розмежування суспільного та публічного, про що в цій статті зовсім не йшлося, а також на деталізованій виклад заслуговує суспільно-політична полеміка щодо обмеження сфери приватної діяльності людини з боку державних органів задля спільного блага інших членів суспільства. Безумовно, розгляд цих питань з різних методологічних позицій також дасть змогу науковцям розробити міждисциплінарний підхід до важливої проблематики, актуальної для соціальних працівників, педагогів, політологів.

Список літератури

1. Дем'янчук О. Публічна політика в системі управління суспільним життям / Олександр Дем'янчук // Система розробки і здійснення публічних політик в Україні / під заг. ред. О. П. Дем'янчука. – К. : Факт, 2004. – С. 5–21.
2. Дем'янчук О. П. «Державна політика» та «публічна політика»: варіант перехідного періоду / Олександр Дем'янчук // Наукові записки НАУКМА. – 2000. – Т. 18 : Політичні науки. – С. 31–36.
3. Кирилюк Ф. М. Неопатримоналізм: історія, теорія, практика : монографія / Федір Кирилюк. – К. : ВАДЕКС, 2014. – 553 с.
4. Льюкс С. Власть : Радикальний взгляд / Стивен Льюкс ; пер. с англ. А. И. Кырлежева ; Гос. ун-т – Высшая школа экономики. – М. : Изд. дом Гос. ун-та – Высшей школы экономики, 2010. – 240 с.
5. Тертичка В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні / Валерій Тертичка. – К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. – 750 с.
6. Donzelot J. L'invention du social. Essai sur le déclin des passions politiques / Jacques Donzelot. – Paris : Fayard, 1984. – 263 p.
7. Parton N. Some Thoughts on the Relationship between Theory and Practice in and for Social Work / Nigel Parton // British Journal of Social Work. – 2000. – Vol. 30. – P. 449–463.

M. Yakovlyev

“SOCIAL” IN SOCIAL WORK AND “PUBLIC” AND “STATE” IN POLICY AND POLITICS: THE PROBLEM OF DELIMITING RESPONSIBILITIES

The article discusses delimitation of the spheres of private, social, public, and state, based on the examples of responsibility for protecting the sphere of the private from the intrusion of the public, which has traditionally been attributed to the social work in the United Kingdom, and it also draws on the Ukrainian discussion on how much “public” is actually the “public policy” since the translation of these terms into Ukrainian allows for both the “public” and the “state” policies and politics to be taken into account.

The professionalization of social work in the United Kingdom was a special form of mediation between the private sphere of family on the one hand and the sector of state responsibilities to provide for a specific form of protection for the family members on the other. Social work was a way of protecting families, as a private realm, from a sort of “intrusion” from the state as a “public” sphere into that very private realm. A number of philosophical considerations regard the term “social” in such circumstances as a form of something that is in-between “private” and “public”.

Another interesting discussion is about the translation of the term “public” into Ukrainian scientific usage. Despite the fact that there is a direct translation of the word, which, however, has a slight difference in meaning, it took over a decade for this simple word to be translated as “public” in collocations like “public policy” and “public administration”. As the transition from the Soviet ideological system to a more liberal democratic representations of state functions proceeded, the collocations “state policy” and “state management” started gradually changing into their original forms of “public policy” and “public administration”, the latter being now recognized as an educational track by the Ukrainian Ministry of Education and Science.

In both cases of defining what is “social” and “public” we also come down to discussing the responsibilities of the respective professional activities and what their primarily aims should be.

Keywords: social work, public policy, state policy, politics.

Матеріал надійшов 23.06.2016